

O manjinskim kulturama u Mađarskoj: osvrt

Studies in Roma (Gypsy) Ethnography, br. 2 (1994), ur. Zsuzsanna Bódi
Die Tradițiile Populare ale Romanilor din Ungaria, br. 9 (1994), ur. Alexandru Hotopan
Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen, br. 11 (1994), ur. K. Manherz
Národopis Slovakov v Maďarsku, br. 11 (1995), ur. A. Divicanová i O. Krupa
Etnografija Hrvata u Mađarskoj, br. 1. (1994) i br. 2 (1995), ur. Đ. Franković

Mađarsko etnografsko društvo, prestižna organizacija s poviješću duljom od sto godina, upustila se u golem pothvat: da dokumentira, sačuva i analizira promjene u tradicionalnom svijetu mađarskih narodnosti. Taj zadatak nadzire glavni urednik Erno Eperjessy, etnograf zavidne reputacije koju je stekao kao glasnogovornik interetničkog života i kulture i Mađarskoj. To je hvalevrijedna zadaća i on je, kao urednik serije, odlično obavio posao, ne samo što se tiče političke ispravnosti, nego i kao urednik koji nadgleda stvarni materijal koji je predstavljen. Publikacije obiluju sićušnim detaljima iz tradicionalnog života i davno zaboravljenih običaja; karte, slike i glazbeni tekstovi često ilustriraju navedenu temu. Knjige su lijepo oblikovane i pažljivo uređene.

Posljednji dodatak ovome rastućem znanstvenom djelu predstavlja pet knjiga ovdje prikazanih, koje zavređuju da se s njima upozna i javnost izvan granica mađarske države. Sve recenzirane monografije brižno su uređene, posebice ako uzmemo u obzir specifičnosti manjinskih jezika, tj. dijakritičke znakove.

Znanstvena u tonu i dubini, sva poglavlja sadržavaju sažetke, a mnogima su pridodane karte, dijagrami, glazbeni odabiri i crno-bijele fotografije. Glavni jezik svakog poglavlja je jezik manjine o kojoj se govori, s prigodnim njemačkim i engleskim priložima.

Jedna od najuzbudljivih knjiga su možda Istraživanja romske etnografije (*Studies in Roma Ethnography*), koja slijede uspješnu prvu knjigu, već rasprodanu. Mnoga poglavlja napisana su na romskom, što je samo po sebi veliko dostignuće, premda bi se moglo tvrditi da takva praksa služi samo u intelektualne svrhe i nužno ne koristi romskoj populaciji općenito.

Knjigu je uredila Zsuzanna Bódi. Sastavljena je od radova koji su prikazani na Prvoj međunarodnoj konferenciji o romskoj etnografiji, održanoj u Budimpešti 1993. godine. Zbornik zaslužuje posebnu pozornost, ne samo romanologa, nego i onih etnografa, etnomuzikologa, folklorista, lingvista i kulturnih antropologa koji se zanimaju za šire teme interetničkih odnosa, identiteta i kulturnih posuđenica.

Poglavlja koja su napisali Mađar P. Szuhay i njegovi češki kolege E. Davidová i I. Láznicková, na primjer, oslikavaju probleme smještanja romskih rukotvorina u muzeje. Pokušavajući predočiti romski tradicionalni način života - primjerice onaj kovača ili bačvara - postavljaju se važna pitanja u svezi muzejskih izložaka koji bi ga trebali predstavljati, a koja zaslužuju da se o njima detaljnije raspravlja. Međunarodna znanstvena zajednica s nestrpljenjem očekuje koji će od dvojice kandidata uspjeti - Budimpešta ili Brno; ovaj zadnji predložen je za sjedište nezavisnoga romskog muzeja. Pitanje novčanih sredstava je, naravno,

presudno. Međunarodna pomoć mogla bi utri put ovakvim muzejima.

Povijesna poglavlja D. Kendricka i Z. Zsuposa pružaju zanimljiv uvid u manje poznate aspekte romske prošlosti. Kendrickovo istraživanje odnosi se na tužno razdoblje romskoga holokausta. On tvrdi da ukupni broj Roma koji su pogubljeni u nacističkim logorima ne može premašiti brojku od 250.000. Ipak, mnoge činjenice o romskim hapšenjima, suradnji i prisilnim radnim logorima, kako na zapadu, tako i na istoku, još su uvijek nepoznate. Zsupos se usredotočuje na izvore iz 18. stoljeća kako bi pratio naseljavanje i migracije romskih trgovaca i obrtnika. Navodeći rane dokumente iz Transilvanije, saznajemo o važnoj instituciji promjene imena koja je prisilila tisuće Roma da promijene ne samo svoja imena nego, možemo pretpostaviti, time i svoje identitete.

U nekoliko poglavlja upoznajemo se s korisnim detaljima o romskom jeziku (M. Kakuk, J. Saip, A. Lewkowicz), njegovoj raznolikosti, strukturi i posuđenicama; drugi raspravljaju o folklornim i tradicionalnim vidovima romske kulture (Zs. Bódi, G. Balázs, J. Faragó, V. Góróg). Oni su možda najbolje poznati istraživačima romske kulture: pjevanja, plesa i tradicionalnih obrta. Th. Acton i B. Mihok bave se teškoćama s kojima se suočavaju Romi pri adaptaciji na većinsku kulturu i načinima na koje pripadnici dominantne kulture tretiraju Rome. Bez sumnje, ovo djelo predstavlja važniju stepenicu u izučavanju Roma, području istraživanja koje, po samoj svojoj prirodi, mora djelovati izvan granica; to je fraza koja bi se jednako mogla upotrijebiti i za teme o Romima.

Din Traditiile Populare ale Romanilor din Ungaria (Etnografija Rumunja u Mađarskoj) deveta je knjiga u posebnoj seriji koja se

bavi Rumunjima u Mađarskoj, skupini koja predstavlja nekoliko tisuća građana. Tanka publikacija sadržava članke o tradicionalnim vidovima rumunjske kulture u zajednicama Chitighaza (mađarski Kétegyház) i drugim manje poznatim rumunjskim naseljima. Većinom se usredotočuje na folklorne elemente - balade, pjesme, zgrade, nošnju i ples - svi autori (M. Bucin, A. Hotopan, E. Martin, A. Hotopan) koji su i sami Rumunji pokušavaju sačuvati, ako ne i ponovno stvoriti, rumunjsku seljačku kulturu u Mađarskoj. Problemi identiteta i asimilacije su u središtu takvih pothvata. Naročito su interesantni njihovi pokušaji kojima je cilj razumijevanje kulturnog nasljeđa zajedničkog i Mađarima i Rumunjima, nasuprot jednostavnom traženju osebjnih "etničkih" tragova jedne ili druge grupe, bez razumijevanja zajedničkoga kulturnog sudjelovanja, suživota i zavisnosti.

Monografije iz ove serije koje se bave Nijemcima u Mađarskoj (*Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen*) vrlo su opsežne. Knjiga 11 donosi istraživanja o njemačkoj seljačkoj gradnji kuća (E. Hajdú), običajima davanja imena (J. Pintér), dvojezičnosti izraženoj u etnocentričkim običajima (M. Erb), vjerskom životu (K. Wild), njemačkim hodočašćima (S. Pfszterer) i narodnom liječenju (E. Brettner-Szántó). Ovdje treba spomenuti da je u Mađarskoj kultura "Svába" (kako ih zovu Mađari) koji govore njemački možda jedna od bolje poznatih i dokumentiranih manjinskih kultura. Jedan razlog tome je činjenica da su sami Nijemci jako svjesni svojega manjinskog statusa, privilegija i periferijalizacije (posebice od strane staljinističkog režima neposredno poslije Drugoga svjetskog rata). To je prisililo mnoge njemačke intelektualce da se okrenu prema unutra i temeljito prouče, očuvaju i dokumentiraju one vidove svoje kulture koji su ostali netaknuti. Suvišno je reći da njemačka

zajednica u Mađarskoj doživljava procvat iako je prisilna repatrijacija i asimilacija uzela svoj danak: premda se njihov broj stalno smanjuje, tijekom izbora 1995. Nijemci su mogli imenovati 38 lokalnih uprava na etničkoj bazi.

Manje uspješno kao politička snaga, ali možda čak uspješnije nego ono njemačke manjine, jest kulturno oživljavanje kojim su Slovaci koji žive u Mađarskoj pristupili vlastitoj kulturi. Jedanaesta knjiga, *Etnografija Slovaka u Mađarskoj (Národopis Slovákov v Maďarsku)*, prava je riznica informacija o slovačkoj etnografiji i folkloru. Ovaj osobiti zbornik prikazuje probleme koji se tiču slovačkog identiteta (A. Divicanová), urbanizacije i asimilacije (J. Örsi). Ostala poglavlja su više tradicionalna: šumski radovi kao zanimanje Slovaka (T. Petercsák), modeli naseljavanja (I. Gráfik, J. Ando), životne povijesti (O. Krupa, S. Lami) i medicinska narodna praksa (M. Zilákova). Knjiga završava iskazivanjem poštovanja Stafanovi Lami, mađarsko-slovačkom etnografu, koji je 1995. proslavio svoj 70. rođendan. Lami je dobro poznat, ne samo u Mađarskoj nego i u susjednoj Slovačkoj, po svojim odličnim istraživačkim monografijama i publiciranim studijama o slovačkoj kulturi u Mađarskoj. Svojom postojanošću i pedantnošću utro je put znanstvenoj tradiciji istraživanja manjinske slovačke kulture. Njegovo postignuće je dokaz održivosti slovačke kulture i prakse življenja i kao pripadnika manjine i kao znanstvenika.

Knjige 1 i 2 u *Etnografiji Hrvata u Mađarskoj* predstavljaju dragulje u etnografskim i folklornim informacijama za studente hrvatske kulture. U knjizi 1 većina poglavlja obrađuje tradicionalni život s povoljnog položaja (većinom) domaćih istraživača. U prilogu S. Horvátha upoznajemo se s vjersko-magičnim običajima Hrvata koji govore "kaj" dijalekt:

posebice "nedelica" ili magični kult "Nedjelje mladog mjeseca". R. Begovac, E. Szojka i A. Vizin bave se dvama manje poznatim vidovima tradicije: Begovac ističe promjenjive vidove hrvatskih svadbi iz svojih vlastitih terenskih iskustava; Szojka i Vizin govore o običaju Kraljica koji se izvodi o Duhovima među Bunevcima (Bunevaci) u gradu Baji. Članak je ilustriran s mnogo arhivskih fotografija. Ostala poglavlja obrađuju kopanje zlata duž rijeka Mure i Drave (E. László), biblijske teme u hrvatskoj seljačkoj usmenoj literaturi (D. Frankovic), socijalizaciju djece (Z. Fehér) i obrt kao važnu vještinu među seljacima.

Knjiga 2, koju je također uredila D. Frankovic, bavi se samo narodnim baladama. Ona nastoji dati obuhvatnu sliku narodnih balada Hrvata koji žive u Mađarskoj, zadatak koji nije lako ostvariti. Dugo stvaran, ovaj zbornik obrađuje narodne balade ne prema standardnim podjelama koje se koriste u južnoslavenskim folkloristikama - tj. prema junačkim pjesmama, jadikovkama, ženskim pjesmama itd. - nego ih kategorizira prema temama. Takvo postupanje omogućava razmjerno lagano razvrstavanje balada na fantastične pjesme, djevojačke, pjesme blagoslova, pjesme nade, pjesme o vojničkom načinu života i pjesme o razbojnicima. Prazninu možda predstavlja nedostatak glazbenih tekstova koji se često nalaze u drugim zbirkama. Međutim, njihovo tiskanje bi bilo preskupo za ovakvu seriju. Isto tako, hrvatski tekstovi mogu poslužiti samo hrvatskim stručnjacima koji govore različitim hrvatskim dijalektima. Možda bi druga knjiga mogla predstaviti i glazbu i prijevode kako bi bila dostupna širem znanstvenom krugu.

Sve u svemu, možemo sa sigurnošću reći da ove knjige predstavljaju rastuću knjižnicu manjinske literature u Mađarskoj. Zapravo, stvarni uspjeh ovih knjiga, osim postavljenih

ciljeva očuvanja i dokumentiranja narodnih tradicija koje nestaju, jest u tome da one otvaraju novi prilaz diseminaciji do sada malo poznatih aspekata tradicija, kako za većinske, tako i za manjinske kulture. Nadalje, želim naglasiti da su manjinske kulture o kojima je ovdje riječ sposobne iskoristiti ove izvorne materijale u svojem odnosu prema svojim dotičnim domovinama, bilo da se radi o Slovačkoj, Rumunjskoj, Hrvatskoj ili Njemačkoj. Možemo se samo nadati da će i ostale manjinske kulture privući istu pažnju etnografa i stručnjaka za folklor u Mađarskoj, kao i iz drugih istočnoeuropskih zemalja.

László KÜRTI

Odsjek za političke znanosti, Sveuč. Miškolic

E-mail: lkurti@helka.iif.hu

Марина Ю. Мартынова (ur.)

Новые славянские диаспоры

Москва: Институт этнологии и антропологии РАН, 1996, 290 str.

Izdanjem ove knjige Institut za etnologiju i antropologiju u Moskvi započeo je objavljivati djela prema projektu "Nove slavenske dijaspore na kraju 20. st.: opće i specifične". Ciljevi ovog projekta jesu: 1) proučavanje povijesti nastanka dijaspora i njihovih etnodemografskih obilježja; 2) određivanje tipoloških sličnosti i razlika u procesima društvenih i političkih integracija dijaspora u novim državama; 3) analiza osobitosti etnokulturnih, jezičnih i etnopsiholoških procesa; 4) istraživanje povijesno-kulturnih čimbenika koji bi ubrzali izlazak iz krize.

Knjiga počinje općim teorijskim poglavljem "Etnos i pravo. Nacionalne manjine u zemljama Istočne Europe", što ga je napisala

sama urednica. Dakako, treba se složiti s njome da su duboka suvremena proturječja nastala u sukobu između načela nepovredljivosti granica i prava naroda na samoodređenje. No dok je raspad Češkoslovačke bio miran, raspad Jugoslavije protekao je u ratu, a raspad Sovjetskog Saveza imao je obilježja i jednoga i drugoga. Pritom, kao što točno primjećuje Martinova, uzroci dezintegracije i dinamika državne krize u SSSR-u i SFRJ-u umnogome se podudaraju. Ali Rusija je izbjegla sablast prekranja granica, od čega se Srbija nije mogla suzdržati. Zato se politika Rusije pokazala dalekovidnijom (str. 6-7). (Doduše, treba upozoriti da je ova misao napisana prije rata u Čečeniji.)

Martinova primjećuje da u međunarodnom pravu sve dosad nije postojala općeprihvaćena definicija nacionalne manjine a nije bilo ni službenog određenja tog pojma. Isto tako nije riješeno ni pitanje naziva - etničke ili nacionalne manjine. Najčešće se pod nazivom nacionalne ili etničke manjine podrazumijeva skupina koja je dio etnije što je državnom granicom razdvojena od njezina ostalog dijela i izdvaja se u zemlji u kojoj živi po svojim etničkim obilježjima - jezikom, običajima, kulturom ili religijom (str. 12). Autorica primjećuje da pojam nacionalne manjine nije brojčana nego politička kategorija. Često dominirajuća etnija nema mnogo više pripadnika od manjine, a u nekim slučajevima čak ima i manje pripadnika (str. 13). Porast etničke svijesti povezuje pitanje prava naroda na samoodređenja s kontekstom prava nacionalnih manjina. Problem nacionalnih manjina osobito se pojavljuje u doba raspada imperija. Novi polet nacionalizma bio je izazvan raspadom SSSR-a i istočnoeuropskog bloka. Treća geopolitička razdioba svijeta dovela je do ujedinjavanja Njemačke i do dezintegracije SSSR-a i SFRJ. Međutim, raspad tih država nije doveo do etnički homogenih država (str. 16). Autorica